

Tomasz Rembalski

"Inwentarz starostwa
człuchowskiego z roku 1753", wyd.
M. Fryda, Człuchów-Gdańsk 2008 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 10, 272-275

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Tomasz Rembalski

Inwentarz starostwa człuchowskiego z roku 1753,

wyd. M. Fryda, Człuchów – Gdańsk 2008, ss. XV, 178

Pod patronatem Muzeum Regionalnego w Człuchowie i Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku oraz przy finansowym wsparciu Urzędu Miejskiego w Człuchowie w połowie 2008 roku opublikowano *Inwentarz starostwa człuchowskiego z roku 1753*. Wydaniem, tj. sporządzeniem odpisu, opracowaniem naukowym i przygotowaniem do druku tego źródła, zajął się pracownik człuchowskiego Muzeum i członek Instytutu Kaszubskiego dr Marian Fryda – doświadczony historyk, znany z licznych opracowań dotyczących historycznej Ziemi Człuchowskiej¹.

Książka M. Frydy uzupełnia licznie już opublikowane inwentarze starostw Prus Królewskich², w tym człuchowskiego z 1748 roku³. O ich znaczeniu dla profesjonalnych historyków, genealogów i miłośników lokalnych dziejów nikogo nie trzeba przekonywać. Z tego zapewne względu z nie lada wyzwaniem postanowił zmierzyć się człuchowski historyk. Zresztą, o swych motywach publikacji źródła autor informuje czytelnika w przedmowie, o czym niżej.

Omawiana praca składa się ze wspomnianej przedmowy, wykazu skrótów, części źródłowej, czyli tytułowego *Inwentarza starostwa człuchowskiego* oraz indeksów osobowego i nazw miejscowości. Przedmowa podzielona jest na pięć podrozdziałów. Na wstępie pierwszego, zatytułowanego *Inwentarze starostwa człuchowskiego i ich dotychczasowe edycje*, autor informuje o historii i aktualnym

¹ Tytułem przykładu zob. M. Fryda, *Gochy. Szkice do portretu*, Lipnica 1999; tenże, *Wieś pomorska w pierwszym okresie panowania pruskiego na przykładzie klucza gemelskiego w powiecie człuchowskim (1772–1830)*, Gdańsk 2002.

² Zob. K. Mikulski, *Źródła do dziejów wsi w Prusach Królewskich w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Stan badań i potrzeby edycji źródłowych dla historii Pomorza i innych krajów południowej strefy bałtyckiej*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1995, s. 70–71.

³ *Inwentarz starostwa człuchowskiego z roku 1748*, wyd. K. Kościński, „Roczniki TNT”, t. 11, 1904, s. 184–245.

miejscu przechowywania wydane go źródła w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Zwraca uwagę, iż inwentarz z 1753 roku jest jednym z ośmiu zachowanych inwentarzy starostwa człuchowskiego z XVII–XVIII wieku. Bliżej zatrzymuje się na omówieniu wcześniejszego, a dokładnie z 1748 roku, który był przedmiotem publikacji Konstantego Kościńskiego w 1904 roku⁴. Píše, iż „Inwentarz zawiera: dokładny opis zamku wraz z jego wyposażeniem, opis folwarków, miast, wsi, pustkowi, młynów i barci. Większość zapisów przedstawiona jest w postaci tabelarycznej co sprawia, że zawarte w nich informacje dotyczące spraw fiskalnych oraz stanu posiadania poszczególnych gospodarstw są bardzo przejrzyste, zachowując jednocześnie wielkie bogactwo treści”. M. Fryda twierdzi jednak, że K. Kościński opublikował około 20 proc. tekstu oryginału, który znacznie „okroił”, podając w całości jedynie opis zamku człuchowskiego oraz dwóch wsi: Borowego Młyna i Wojska. Píše dalej, że „W przypadku wsi wybór nie był przypadkowy; zamieszkane one były bowiem w całości przez ludność kaszubsko-polską. Podobnie było w przypadku większości barci oraz pustkowi. Determinację w poszukiwaniu przez Kościńskiego wszelkich śladów potwierdzających polskość tej ziemi najlepiej widać w jego odręcznych notatkach [które autor podaje w przypisie –T.R.]. Bardzo selektywny i jednostronny wybór fragmentów inwentarza, dokonany przez Kościńskiego, w dużej mierze ogranicza jego wartość. Stąd potrzeba wydania któregoś z inwentarzy starostwa w całości, podobnie jak dokonano tego w przypadku innych starostw pomorskich.

W drugim podrozdziale, *Starostwo człuchowskie i jego miejsce w granicach powiatu*, M. Fryda nakreśla krótki rys historyczny jednostki administracyjnej będącej przedmiotem publikacji oraz pokrótce przedstawia jej urzędników – starostów. Bliżej zapoznaje czytelnika z postacią inicjatora sporządzenia inwentarza z 1753 roku – starosty człuchowskiego Michała Kazimierza Radziwiłła (1702–1762).

W trzecim podrozdziale omawia *Okoliczności powstania inwentarza*, przybliżając postaci komisarzy sporządzających inwentarz, szlachciców z Litwy, Erazma Radowickiego h. Grzymała i Stanisława Pągowskiego h. Pobóg. Autor stara się również odtworzyć „marszrutę komisarzy po starostwie, która zakończyła się po mniej więcej miesiącu wytężonej pracy, pokonawszy ok. 300 km (...)”. Uściśla też datę jego powstania na przełom wiosny i lata 1753 roku.

Czwarty podrozdział *Opis podstawy wydania inwentarza*, jest dokładnym opisem fizycznym księgi, w której znajduje się rękopis inwentarza. Podaje jego przynależność do zespołu *Archiwum Radziwiłłów* i sygnaturę nadaną mu w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Analizuje pochodzenie papieru, który został wykorzystany do wykonania księgi. Zauważa, że „Piszący inwentarz był nie tylko niezłym kaligrafem, ale także zupełnie dobrym rysownikiem. Wiele stron tekstu, wykorzystując wolne miejsca, przyozdobił licznymi rysunkami. Są to sche-

⁴ Zob. przyp. 3.

matyczne plany miast (...), sceny rodzajowe (...). Nie brak także abstrakcyjnych rysunków o charakterze czysto zdobniczym”.

W ostatnim, piątym podrozdziale, zatytułowanym *Metoda wydawnicza*, autor wyjaśnia, iż przy sporządzaniu kopii do druku korzystał ze skanów oryginału, lecz w przypadkach, w których miał problemy z odczytaniem jego fragmentów, korzystał z jego oryginału. Informuje również, że podstawę wydawniczą oparł na *Instrukcji wydawniczej* pod red. Kazimierza Lepszego⁵, stosując według niej modernizację pisowni oryginalnego tekstu. Czytamy też, iż „Wiele informacji w tekście źródłowym wyrażonych jest w postaci tabel i różnego rodzaju zestawień sumarycznych. Wydawca starał się tam, gdzie było to możliwe z technicznego punktu widzenia, o zachowanie ich w pierwotnym stanie. W kilku przypadkach trzeba było zmniejszyć liczbę kolumn w tabelach, nie rezygnując jednak z zawartych w nich danych. Dotyczy to głównie treści dotyczącej ilości i rodzaju posiadanej użytkowanej ziemi”. Dalej M. Fryda wyjaśnia, w jaki sposób i na podstawie jakiej literatury dokonywał identyfikacji poszczególnych nazw miejscowości, rzek i jezior, a występuje ich tu sporo pod nazwami, które dziś nie mówią prawie nic współczesnym mieszkańcom tamtych terenów i zapewne wielu historykom, np. wieś *Szteynfort* to współczesny Trzyniec, Penkul to Pieniężnica itp. Autor daje bardzo dokładne informacje w przypisach do niemal każdej wsi, młyna czy pustkowie, przybliżając w wielu przypadkach wcześniejszą i późniejszą ich historię. Czytelnik nie ma wątpliwości, iż autor doskonale zna ten teren, jego przeszłość i teraźniejszość, co nie zawsze spotyka się w tego typu wydawnictwach. Tytułem przykładu tak opisuje pustkowie Luboczyn: „To dzisiejsza miejscowość Lipczynek w gminie Przechlewo, leżąca nieopodal jeziora Lipczyno Wielkie. W lustracji z 1664 r. (...) wymienia się mieszkającego tu strzelca »przezwickiem Wygay, który żadnej dani nie daje, tylko borów powinien pilnować«. W XVIII w. jezioro należało do Tuchołków. Oni też zwrócili się do starosty Karola Stanisława Radziwiłła o zgodę na postawienie chałupy dla rybaka. Powstałe pustkowie nazwano od jeziora: Luboczyn, Luboszyn. Jego pierwszymi dzierżawcami byli: Trzebiatowski, a od 1733 r. Jan Wojciechowski. Z czasem gospodarstwo powiększono do 100 ha. W połowie lat 30. XX w. w Lipczynku pobudowano dodatkowo dwa zabudowania dla niemieckiej straży granicznej. Zmieniono także, od pobliskiej leśniczówki, nazwę miejscowości na Junkerbrück. Po II wojnie światowej w latach 60. w miejscu dawnych zabudowań nad jeziorem wybudowano ośrodek wypoczynkowy toruńskiego TOS” (s. 130, przyp. 210).

Lektura tekstu źródłowego inwentarza nie przysparza kłopotów, gdyż jego układ jest przejrzysty, wzorowany na dotychczasowych publikacjach inwentarzy lub podobnych do nich lustracji. Jego przeszukiwanie ułatwiają załączone indeksy.

⁵ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX w.*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

Publikację dodatkowo wzbogacają dołączone na końcu książki kolorowe podobizny karty tytułowej i trzech stron z oryginału inwentarza oraz także plan Chojnic z 1822 roku i plan Człuchowa z 1793 roku. Autor zamieszcza też mapę własnego opracowania powiatu człuchowskiego z połowy XVIII wieku.

Mimo kilku usterek natury redakcyjnej, jak np. brak „indeksów górnych” przy numerach przypisów na s. VIII, wypadnięcie „ramki” ze swego miejsca na s. XI, czy brak „spacji” pomiędzy znakami lub wyrazami w wielu miejscach, dzieło M. Frydy należy ocenić jak najwyżej i życzyć historiografii pomorskiej jak największej liczby tego typu opracowań. Z pewnością będzie ono stanowić doskonały materiał źródłowy dla wielu historyków zajmujących się dziejami terenu współczesnych powiatów człuchowskiego, chojnickiego i bytowskiego. Miejmy też nadzieję, iż na kolejny człuchowski inwentarz będziemy czekać znacznie krócej niż 104 lata.